

4. Серебрякова Н., Соломаха Л. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного учреждения. Сборник методических рекомендаций. С-Пб. : «Детство-Пресс», 2000. 102 с.
5. Соколов Д. Казки та казкотерапія. М. : Ексмо-прес, 2005. 224 с.
6. Харитоновна Т. Теория и практика организации психопрофилактики в деятельности практического психолога. Н. Новгород : ННГАСУ, 2013. 453 с.

УДК 376.3.016:028.6]-056.264

Д. В. Лобозінська

студентка III курсу спеціальності
«Логопедія. Спеціальна психологія»

О. Б. Бєлова

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик
Кам'янець-Подільський національний
університет імені І. Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються наукові погляди щодо формування та розвитку зв'язного мовлення. Розкриваються особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовленнєвим розвитком.

В статье рассматриваются научные взгляды по формированию и развитию связной речи. Раскрываются особенности развития связной речи у детей старшего дошкольного возраста

с нарушенным речевым развитием.

The article considers scientific views on the formation and development of coherent speech. The peculiarities of the development of coherent speech in children of older preschool age with impaired speech development are revealed.

Ключові слова: зв'язне мовлення, діти з порушеним мовленнєвим розвитком, розвиток мовлення, старший дошкільний вік.

Ключевые слова: связную речь, дети с нарушенным речевым развитием, развитие речи, старший дошкольный возраст.

Key words: coherent speech, children with impaired speech development, speech development, senior preschool age.

Постановка проблеми. Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в мовленнєвому онтогенезі. Перед освітніми закладами та батьками постає важливе завдання з розвитку зв'язного мовлення старшого дошкільника. Сформоване зв'язне мовлення дозволяє дитині обґрунтовано висловлювати свою думку під час навчальних занять, без ускладнень спілкуватися з однолітками, чітко обговорювати свої проблеми, бажання тощо. Порушений мовленнєвий розвиток у дітей старшого дошкільного віку впливає на їх зв'язне висловлювання, що може призвести як до труднощів у процесі навчання так і до внутрішніх особистісних переживань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дошкільній педагогіці з розвитку мовлення у дітей з типовим психофізичним розвитком були розглянуті проблемні питан-

ня: розвиток мовлення дітей від народження до шкільного віку (А. Богуш, 2010; О. Ушакова, 2014); розвиток зв'язного мовлення за допомогою методу розповіді (Ю. Галецька, 2017). У дітей з порушеним мовленнєвим розвитком було розглянуто: мовленнєву готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (О. Белова, 2021); досліджено формування зв'язного мовлення в дітей з дислалією (В. Дяченко, Л. Стахова, 2018); описано особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей з моторною алалією (Г. Парфьонова, 2015); вивчено вплив казки як методу формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (О. Таран, 2017).

Мета статті – теоретично та практично проаналізувати розвиток зв'язного висловлювання у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування навичок зв'язного мовлення є одним з найважливіших компонентів для засвоєння мовлення в цілому. Адже опанування цієї навичкою є провідною роллю для навчання дитини в подальшому.

З позиції Ю. Рібцун, розвиток зв'язного мовлення відіграє провідну роль у процесі мовленнєвого розвитку. Для розвитку мовлення дошкільника є показовим процес його структурної і смислової диференціації, де нове слово є не так носієм нового поняття, як засобом

точнішого розкриття смислового змісту. Форми і характер зв'язності мовлення змінюються і перебудовуються в процесі розвитку від незв'язності до зв'язності ситуативного мовлення до усвідомленого і довільного користування мовленнєвими і виразними засобами в контекстному мовленні [9, с. 25–30].

На думку Н.В. Гавриш, за умов правильного мовленнєвого розвитку та відсутності органічних недоліків органів артикуляційного апарату звукова культура дітей шести років досягає високого рівня розвитку. Дитина абсолютно правильно й чітко вимовляє всі звуки рідної мови ізольовано, у складах, словах та фразах. У неї добре розвинений фонематичний слух, легко помічає та виправляє помилки у власному мовленні та оточуючих. Відповідно до ситуації регулює силу голосу, інтонацію та темп мовлення. Розвиток усвідомлення звукової сторони рідної мови є центральним новоутворенням психічного розвитку дитини в дошкільному віці. Діти оволодівають прийомами звукового та складового аналізу слів як за схемою звукового аналізу так і без неї. Розрізняють та виокремлюють голосні та приголосні звуки, тверді й м'які приголосні, також з легкістю визначають кількість звуків та складів у слові. Дитина без зайвих зусиль утворює нові слова з різних частин мови за допомогою префіксів і суфіксів. Виявляє ініціативу в творчих іграх [3, с. 70–75.].

За словами О. Гвоздева, дитина шестирічного віку оволодіває всією

системою граматики, морфологічним і синтаксичним ладом, граматичними формами таким чином, що мова, яку вона засвоює справді стає рідною для неї, знаряддям мислення і говоріння. Дошкільник оперує різними абстрактними поняттями, оперує узагальнювальними та іншомовного походження словами, стійкими загальноживаними словосполученнями. Розуміє і розрізняє близькі за значенням слова та переносне значення слова, добирає антоніми, омоніми, синоніми, епітети, метафори тощо. Також дитина у цьому віці вже знає деякі прислів'я, приказки, утішки, загадки, скоромовки. Уміє домислювати події, які відсутні на картині, поділяє на логічно завершені частини сюжетну картину, художній текст, придумують до частин назву, об'єднують в одну розповідь кілька сюжетів, складають казки загадки, розповіді про смішні події. Діти можуть переказати прослуханий або прочитаний текст, уміють пояснити майбутній сюжет малюнка, конструкції, аплікації, якогось вибору, хід наступної гри тощо. У дошкільників формується нова інтелектуальна функція мовлення, що планує і регулює практичні дії дитини. Досягнуті результати мовленнєвого розвитку дитини допоможуть їй у засвоєнні шкільної програми. Різні сторони мовлення удосконаляться дитиною у шкільні роки [5, с. 85–120].

О. Белова зазначає, що у дітей з загальним недорозвиненням мовлення III рівня спостерігається недорозвинення всієї мовленнєвої

системи: словника (достатній, але без додаткових понять), граматичної будови (неправильне вживання закінчень, складних прийменників, відносних і присвійних прикметників, зменшувально-пестливих форм, дієслів із префіксами тощо), зв'язного мовлення, звуковимови (труднощі під час вимови звуків [р], [л]; порушення пов'язані зі звуковим аналізом і синтезом) [1].

О. Таран визначила труднощі, які виникають при формуванні мовленнєвих висловлювань, їх правильного мовленнєвого оформлення у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком. Знайшла шляхи формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, завдяки розвитку певних висловлювань, в основі яких базується аналіз процесу і результату діяльності, тобто схвалення або засудження поведінки казкових героїв тощо.

Вчена виявила, що для занять з розвитку зв'язного мовлення у дітей порушеним мовленнєвим розвитком необхідне розвивальне предметно-просторове середовище. Науковець пропонує для кращого розвитку зв'язного мовлення використовувати казку і театральні ігрові п'єси, адже це є досить ефективним і вимагає спеціально організованого простору та індивідуального підходу до кожної дитини [8].

У ході мовленнєвого розвитку дитини є етап, який лише у виняткових випадках може бути тривалим. О. Йєсперен назвав її «малим мовленням». У. Еліасберг і Л. Віготський – «автономним мовленням» дитини. Деякі психологи запе-

речували існування такого особливого автономного дитячого мовлення. В.Вундт стверджував, що це мнине дитяче мовлення. Безсумнівно, що і мале, й автономне дитяче мовлення живиться матеріалом мовлення дорослих. Однак фактичний матеріал спостережень все ж доводить, що іноді у дітей, переважно із затримкою мовленнєвого розвитку, спостерігається мовлення багато в чому відмінне від дорослих висловлювань. Мале мовлення дитини є перехідним етапом до оволодіння мовленням дорослих. Особливо розвинутим воно буває у дітей-однолітків, які ростуть разом.

О. Йесперен спостерігав за розвитком мовлення у двох близнюків віком 5,5 років, які мали затримку мовленнєвого розвитку і вияснив, що їхнє порушення сформувалося під впливом мовлення мовців, які оточують дитину. Цим пояснюється те, що внаслідок досконалого аналізу В. Штерн у більшості слів «автономного мовлення» своєї доньки Гільди, яка мала дислалію, натрапив на спотворені слова з мовлення інших мовців. Це мовлення відрізняється особливостями, які надають йому характеру своєрідного формування. За зовнішньою формою слова «автономного мовлення» переважно мають моторний характер, є немовби уламками слів з подвоєнням складів, які трапляються досить часто: *фу-фу, ква-ква, ля-ля, ва-ва, гав-гав* і т. п. Флексії та синтаксичні поєднання у ньому відсутні. За своїм значенням ці слова не збігаються зі значенням наших слів, їх значення досить часто

змінюється від ситуації до ситуації.

Слово має стільки значень, скільки разів воно трапляється. Зразком таких нестійких слів малого дитячого мовлення може слугувати вживання слова «*вау-вау*» сином Г. Ідельбергера, який у віці 2 років 6 місяців словом «*вау-вау*» позначив маленьку порцелянову фігурку дівчинки, яка стояла у буфеті; у віці 5 років 2 місяців, він позначив цими звуками собаку, який гавкав у дворі, портрет дідуся і бабусі, свою іграшкову конячку, настінний годинник. Одне й те саме значення переноситься на найрізноманітніші предмети, які важко об'єднати спільними ознаками. Психологічно найсуттєвішим у цьому випадку є те, що слова виявляють своєрідний спосіб «узагальнення», яким визначається значення слів, які вживає дитина. Широке узагальнення, які властиві дитині з порушеним мовленнєвим розвитком, не є продуктами усвідомленої операції, а результатом установок, зумовлених афективно-моторними реакціями: об'єктивно різнорідними предметами об'єднуються в одному слові в силу їх належності до афективно однорідної ситуації. У малому мовленні слова не виконують позначальної функції у повному смислі цього слова. «Мале мовлення» засвідчує не сформованість предметної свідомості [2, с. 275-280].

О. Ушакова вважає, що у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком комунікативні навички не до кінця сформовані, а дефіцит цих навичок не дозволяє дошкільникам у повній мірі долучатися до актив-

ного спілкування з оточуючими. Вчена припустила думку, що для спеціального навчання зв'язному мовленню є необхідним оволодіння дітьми мовленнєвими навичками: власно мовленнєві уміння (виразність, чіткість, вступати і підтримувати розмову, використовувати інтонацію тощо); уміння мовленнєвого етикету (знайомство, ввічливі слова, привітання, запрошення, прохання); уміння спілкуватися у парі, у групі 3-5 осіб, у колективі; невербальні уміння (міміка, жести). Розвиток комунікації зазвичай розпочинають із збагачення словникового запасу, а також із ознайомленням правил його використання. Ці правила застосовуються дітьми поступово, так само як і мовлення: спочатку через сприйняття мовлення дорослого, потім у відображенні мовлення, і після цього вже нарешті у самостійному мовленні. Корекційна робота здебільшого розпочинається із розвитку сприймання мовлення дітьми оточуючих. Для розвитку мовленнєвого спілкування необхідно сформувати у дітей навички користування спонукальною формою мовлення, яка поступово ускладнюється. Спочатку навчають виражати своє прохання, або речення одним словом: дай, допоможи, пішли тощо; потім словосполученням: дай ляльку, дай ложку, пішли гуляти тощо, і нарешті, реченням [7, с. 50-85].

На думку Ю. Галецької, оволодіння зв'язним мовленням можливе лише при сформованості певного рівня словникового запасу та гра-

матичної структури мовлення. Тому для формування зв'язних висловлювань у дитини із ЗНМ, робота має бути направлена на розвиток лексичних і граматичних мовних навичок. Цілеспрямоване формування зв'язного мовлення має важливе значення в системі логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ. Це визначається, перш за все, провідною роллю зв'язного мовлення в навчанні дітей дошкільного віку. У них відмічається системне мовленнєве недорозвинення, як правило, у поєднанні з відставанням у розвитку ряду психічних функцій, що вимагає диференційованого підходу до вибору методів і прийомів формування навичок самостійних зв'язних висловлювань [4].

В. Дяченко, Л. Стахова зазначають, що певних труднощів у розвитку зв'язного мовлення діти-дислаліки зазнають через бідність словникового запасу, відставання в оволодінні граматичною та лексичною будовою рідної мови. Відомо, що у дошкільників із дислалією відзначається труднощі програмування власних розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення. Для їх висловлювань притаманні пропуски, порушення у зв'язності і порядку викладу своїх думок, невмотивована ситуативність та фрагментарність, низький рівень користування фразовим мовленням [6].

Як зазначала Г. Парфьонова, при моторній алалії характерне порушення формування всіх аспектів мовлення: синтаксичного, морфологічного, лексичного та фоне-

матичного. У дітей із моторною алалією, наявні труднощі в конятруванні зв'язних висловлювань, спостерігаються значні розбіжності між можливостями дітей формулювати фрази та зв'язно формулювати думку. Дослідниця вказує на майже повну неможливість дітей із моторною алалією декламувати зв'язне мовлення: при спробі розповісти про прочитане, побачене або пережите дитина звертається до міміки, жестів, тобто до невербальних висловлювань. Виявлено, що всім дітям із моторною алалією властиві труднощі при конятруванні зв'язного мовлення як постійні та загальні порушення. При вивченні дітей із моторною алалією, що зумовлена порушенням морфологічної системи мови, вчена встановила, що такі діти не мали нормального розгорнутого мовлення. Крім порушень експресивного мовлення, є виражені недоліки в розумінні дітьми складних мовленнєвих зворотів, а саме брак уміння «вловлювати» зміст не тільки складних, а і відносно простих текстів. Дослідниця зауважує, що навіть достатній словниковий запас не дає дитині змоги самостійно опанувати навички зв'язного висловлювання [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У роботі з розвитку зв'язного мовлення у дітей, важливо створювати такі ситуації, в яких вони б усвідомлювали користь від своїх розповідей, переказів, спілкування з оточуючими, адже зв'язні висловлювання часто даються дітям важко. Важливими прийомами стимулювання розвит-

ку зв'язного мовлення у дітей є записи їхніх розповідей, придуманих казок, виготовлення «книжок» розповідей, пропонування розповісти щось своє батькам, іншим дітям, тощо. Труднощі в оволодінні дітьми із ПМР словниковим запасом, граматичною будовою рідної мови та звуковимовою гальмують процес розвитку зв'язного мовлення і, насамперед, перехід від ситуативної його форми до контекстної (переказ, розповідь-опис, розповідь за сюжетною картиною або серією картин, творче розповідання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Б. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2021. № 3 (107). С. 3-11.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Вища школа. 2007. 529 с.
3. Гавриш Н. В. Методика розвитку рідної мови. Ранок. 2005. 150 с.
4. Галецька Ю. В. До питання використання розповіді як методу розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вид. IV. Вип. 14. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Медобори. 2019. № 7 (15). С. 1-9.
5. Гвоздев О. Л. Онтогенез мовної діяльності. Краща освіта, 2009. 365с.

6. Дяченко В. О., Стахова Л. Л. *Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з дислалією* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. 2018. С. 1–4.
7. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников с ОНР. *Качественное образование*, 2014. 175 с.
8. Таран О. П. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами казки. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1 (7). С.1–13.
9. Парфьонова Г. І. Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей з моторною алалією. *Педагогічні технології. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. 2015. № 1 (120). С.1–8.
10. Рібцун Ю. В. Роль мовлення у житті людини. *Вища школа*, 2015. 150 с.

УДК 376-056.264-053

І. О. Марченко

магістрантка спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна освіта)

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ЗМІСТ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ ПРИ КОРЕКЦІЇ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ЗІ СТЕРТОЮ ФОРМОЮ ДИЗАРТРИЇ

У статті розглядається зміст логопедичної роботи по корекції фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення дітей зі стертою формою дизартрії.

Ця робота є комплексною і передбачає формування звукового аналізу і синтезу, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення і зв'язного висловлювання.

В статті розглядається зміст роботи по корекції фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення дітей зі стертою формою дизартрії. Ця робота комплексна і передбачає формування звукового аналізу і синтезу, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення і зв'язного висловлювання.

The article discusses the content of speech therapy work on the correction of phonetic and phonemic speech underdevelopment in children with an erased form of dysarthria. This work is complex and involves the formation of sound analysis and synthesis, the development of the lexical and grammatical side of speech and coherent utterance.

Ключові слова: *стерта форма дизартрії, корекційна робота, фонетико-фонематичний недорозвиток.*

Ключевые слова: *стертая форма дизартрии, коррекционная работа, фонетико-фонематическое недоразвитие.*

Keywords: *erased form of dysarthria, corrective work, phonetic and phonemic underdevelopment.*

Постановка проблеми. В останні роки вчені та практики відзначають тривожну тенденцію до збільшення кількості дітей з вадами розвитку. Вони можуть бути викликані різними екологічними, біологічними, соціально-психологічними та іншими факторами. Особливо гостро стоять питання раннього розпізнавання, кваліфікованої діагностики та підбору адекватних методів корекційної діяльності при роботі з